

Milenko Popović

ČESTICE ILI POSTFIKSI?

UDK 801.541.1:801.55

Izvorni znanstveni članak. Primljen 20. 9. 1983.

1. Ako uspoređujemo oblike promjenljive riječi, ustanovljujemo podudarnost (ne uvijek potpunu) lijevih (većih) dijelova tih oblika i nepodudarnost (ne uvijek obaveznu) desnih (manjih) dijelova tih oblika, tj. ustanovljujemo da možemo govoriti o osnovi i nastavku (*škol-a, škol-e, ...; uč-im, uč-e, ...*).

2. Ako uspoređujemo riječi za koje osjećamo (upotrijebljena je riječ »osjećamo«, a ne »znamo«, da bi se pokazalo kako to još nije znanje) da su jedna drugu uvjetovale, odnosno da je druga nastala od prve (*škola*→*školski*; *učiti*→*učitelj*), ustanovljujemo da postoji objema riječima zajednički dio i dio kojim se druga riječ razlikuje od prve, tj. ustanovljujemo motivirajuću osnovu i formant (*škol-ski(i)*; *uči-telj(ø)*).

3. Ako uspoređujemo sve riječi za koje nam se čini da su značenjski u srodstvu (*rad, obraditi, obrađen, ...; učiti, naučiti, nauka, ...*), ustanovljujemo da im to značenjsko srodstvo potječe od istovjetnog (ne uvijek potpuno) zajedničkog dijela, odnosno da osim toga zajedničkog dijela (koji se može podudariti s osnovom) postoje i drugi dijelovi riječi (koji se nikada ne podudaraju s osnovom), tj. ustanovljujemo morfeme (*rad-ø, ob-rad-i-ti, ob-rad-en-ø; uč-i-ti, na-uč-i-ti, na-uk-a*).

4. Morfemi se dijele u dvije grupe: jednu grupu čine oni morfemi od kojih potječe značenjska srodnost riječi (koji su u srodnim riječima međusobno najčešće istovjetni, ali ne moraju to u potpunosti biti), odnosno koji su glavni nosioci leksičkog značenja, tj. korijeni, a drugu grupu čine svi ostali, tj. afiksi.

5. Afikse dijelimo na prefikse, sufikse, fleksijske morfeme, interfikse (npr.: spojni samoglasnik u riječi *vodonoša*) i — u ruskoj gramatici — na postfikse (možemo li u hrvatskosrpskom govoriti o postfiksima, o tome ovdje neće biti govora).

6. Koji su morfemi postfiksi? Oni što dolaze »post«, što dolaze »poslije«, »iza«, »straga«, tj. oni što dolaze na kraju, ali na kraju svega, dakle i poslije fleksijskih morfema i poslije oblikotvornih sufiksni morfema. (Primjedba: Oblikotvoran je sufiksni morfem, npr., infinitivni »nastavak«. Nije ispravno govoriti o infinitivnom »nastavku« kad se infinitiv sastoji od jednoga jedinog oblika.)

7. S obzirom na naslov članka (Čestice ili postfiksi?), o čemu je riječ? Riječ je (za sada) o onome što se u gramatikama ruskog jezika kojima smo se služili (i kojima se ponajviše i sada služimo) naziva česticama, a što ćemo ovdje napisati ovako: **-ся, -то, -либо, — нибудь, кое-**.

8. Pokazano je što o ovome piše u (vrlo solidnoj srednjoškolskoj *Gramatici ruskog jezika* Vere Nikolić (Beograd, 1966): »1. Neke rečice spajaju se sa rečima koje određuju pomoću crtica. Takve su rečice: **-то, -либо, -нибудь, кое-**, koje služe za tvorbu neodređenih zamenica i priloga, a i neke druge, kao, na primer, **-ка-**«

Pod naslovom »Rečice ili partikule« o **-ся** nećemo naći ništa (da li slučajno?), već postoji poseban naslov: »Glagoli sa rečicom **-ся**«.

9. Ova gramatika nije navedena radi kritiziranja. To je, kao što je rečeno, solidna gramatika, a o česticama je u njoj napisano onako kako je u to vrijeme pisano i u sovjetskim gramatikama ruskoga jezika (recimo, u gramatici: A. N. Gvozdev, *Sovremennyj russkij jazyk*, I. M., 1967, 3-e izd.). Navedena je zato što ima tipičnu formulaciju koja djelomice već nudi odgovor na pitanje u naslovu. Naime, ako »Neke rečice spajaju se sa rečima koje određuju pomoću crtica« i ako su to rečice »koje služe za tvorbu neodređenih zamenica i priloga«, onda se možemo zapitati: je li to pravopisno pitanje i, ako jest, je li uspješno riješeno?

10. Sa gledišta naglasne cjeline, tj. sa gledišta naglasne jedinice koju zovemo fonetska riječ mogli bismo zajedno pisati kod nas **naĝlavu** ili u ruskom **наголову**. Ali mi to ne pišemo zajedno ni kod nas ni u ruskom jer u oba primjera prijedlog smatramo zasebnom leksičko-gramatičkom jedinicom (riječju), a po jednom se i po drugom pravopisu leksičko-gramatičke jedinice pišu odvojeno. Mi, dakle, u navedenim primjerima govorimo o prijedlozima, a ne o prefiksima, prema tome: ne o morfemima.

Što nam daje pravo da u navedenima fonetskim riječima vidimo prijedloge, a ne prefikse? Činjenica da između tih prijedloga i imenice možemo ubaciti koju drugu leksičko-gramatičku jedinicu (riječ), na primjer: **на мою главу/на мою голову**, tj. činjenica da su navedene fonetske riječi propusne, a ne neprobajne, što je obilježje leksičko-gramatičkih jedinica: leksičko-gramatičke jedinice ne dopuštaju da se unutar njihovih elemenata — morfema — ubacuju druge leksičko-gramatičke jedinice (riječi).

11. Poslije ovoga što je rečeno pogledajmo naše »čestice« **-ся, -то, -либо, -нибудь, кое-**.

Ruski glagol **задуматься** glasi tako i nikako drugačije. Ako mu oduzmemo **-ся**, to više nije taj glagol, odnosno to je druga riječ. Prema tome, **-ся** je njegov sastavni dio, njegov morfem, koji se — s obzirom na mjesto koje zauzima — zove postfiks. Taj postfiks možemo zvati »postfiks povratnosti«, bez obzira na to što sve znači »povratnost«, ili, još točnije: »postfiks pasivnosti«.

Isto tako, ako — kao što je rečeno — »čestice« **-то, -либо, -нибудь, кое-** služe za tvorbu neodređenih zamenica i priloga, tj. ako neodređene zamjenice i prilozima bez tih »čestica« nisu više neodređene zamjenice i prilozima, onda su to sastavni dijelovi tih zamenica i priloga, dakle njihovi morfemi, pa su **-то, -либо, -нибудь, постфикси, а кое-** je prefiks. Postfiks **-то**, mogli bismo zvati »postfiks djelomične određenosti« (**кто-то, что-то, ...**), a postfikse **-либо, -нибудь, —** »postfiksi potpune neodređenosti« (**кто-либо, что-либо, ...; кто-нибудь, ...**). U skladu s tim mogli bismo **кое-** zvati »postfiks neodređenosti« (**кое-кто, кое-что, ...**

12. Što je s načinom pisanja ovih postfiksa (i jednog prefiksa)?

Kada je riječ o **-ся**, proces je završen: on je doživljen kao sastavni dio riječi, tj. kao morfem, i piše se kao i svi ostali morfemi — ničim se ne odvađa od ostalog dijela riječi.

Kada je pak riječ o postfiksima **-то, -либо, -нибудь**, i prefiksu **кое-**, ovdje je proces pravopisne svijesti (a ona je odraz gramatičkih spoznaja) stao na pola puta: oni se od ostalog dijela riječi — posve neopravdano — odvajaju crticom.

13. Spomenute postfikse treba razlikovati od »povremenih postfiksa« (tako ćemo ih zvati): od »povremenog postfiksa« **-те** u primjerima **сделаемте, идёмте**, i od »povremenog postfiksa« **-ка** u primjerima **приди-ка (сюда), спой-ка (эту песню)**, i od »povremenog postfiksa« **-то**, u primjerima **отец-то (пришёл), средне-то (у меня заболело)**. Ove smo postfikse nazvali »povremenima«, a mogli smo ih zvati i »okazionalni«, ili »neobavezni«. Oni nisu obavezni sastavni dio riječi kao takve: dotične riječi nisu u rječnicima navedene zajedno s njima, kao što i nijedna druga riječ u rječniku neće biti navedena zajedno s njima.

Kada je riječ o načinu pisanja ovih »povremenih postfiksa«, mislim da je dobro što se odvajaju crticom, pa bi zbog toga i **-те** (u primjeru **сделаемте**), trebalo odvajati crticom. (Primjedba: Ovakav **-те** treba razlikovati od nastavka **-те** u 2. licu množine imperativa: **идите, сделайте**. U vezi s tim vidi: M. Popović, »Što je

—te u 2. licu množine imperativa u ruskom i hrvatskosrpskom jeziku?«, **Filologija**, 10, Zagreb, 1980—81, str. 221—232.)

14. U najnovijoj gramatici ruskog jezika, što ju je izdala AN SSSR (**Ruska jezikovna gramatika**, I, »Nauka«, M., 1982), bivše čestice **-ся**, **-то**, **-либо**, **-нибудь** uvrštene su u postfikse, a bivša čestica **-кое** u prefikse.

Što se tiče **-те**, postfiksom se smatra i »повремени постфикс« **-те** i nastavak u 2. licu množine imperativa.

U njoj su drugačiji nazivi razmatranih postfiksa (nešto je drugačija njihova interpretacija), a o načinu pisanja postfiksa (i jednog prefiksa) nije rečeno ništa.

U točki 12. ovog članka kaže se da je pravopisna svijest odraz gramatičkih spoznaja. To je točno, ali je isto tako točno da pravopisna pravila (pa tako i pravopisi kao zbornici takvih pravila) ne prate gramatičke spoznaje onom brzinom kojom se te spoznaje mijenjaju. Samo time treba tumačiti činjenicu što su u spomenutoj *Ruskoj gramatici* bivše »čestice«, a sada — u novoj spoznaji — regularni morfemi (osim **-ся**, što je već otprije prihvaćeno) odvajani od ostalog dijela crticom, kako je određeno pravopisnim pravilima iz 1956, koja su i sada na snazi.

Time se to, dakle, objašnjava, ali postojeći nesklad između novih gramatičkih spoznaja i načina pisanja ne bi smio predugo ostati.

15. Zaključujemo:

U ruskom su jeziku postfiksi, a ne čestice, **-ся**, **-то** **-либо**, **-нибудь** (u primjerima: **задуматься, кто-то, кто-либо, кто-нибудь**), pa bi trebalo da se svi, a ne samo **-ся**, pišu bez odvajanja crticom od ostalog dijela riječi.

U ruskom je jeziku prefiks, a ne čestica, **кое** (u primjeru: **кое-кто**), pa bi trebalo da se piše bez odvajanja crticom od ostalog dijela riječi.

U ruskom su jeziku повремени постфикси, a ne čestice, **-ет**, **-ка**, **-то** (u primjerima: **сделаемте, приди-ка, отец-то**), pa bi trebalo da se svi, dakle i **-те**, (upravo zato što su повремени постфикси) pišu uz odvajanje crticom od ostalog dijela riječi.

Primjedba: Ne smije se s повременим постфиксом **-те** miješati nastavak **-те** u 2. licu množine imperativa **сделайте**).

ЧАСТИЦЫ ИЛИ ПОСТФИКСЫ?

Резюме

В настоящей статье автор бывшие »частицы« **-ся**, **-то**, **-либо**, **-нибудь** рассматривает как постфиксы, а бывшую »частицу« **кое** как префикс. Автор также считает, что **-те** в конце 2-го л. мн. числа повелительного наклонения можно трактовать только как окончание.

В статье вводится понятие нерегулярных (или окказиональных) постфиксов: это постфиксы **-те**, **-ка**, **-то** (**идёмте, приди-ка, отец-то**), которые не являются обязательной составной частью данных слов.

В связи с тем, что сказано, автор считает, что написание регулярных постфиксов **-то**, **-либо**, **-нибудь** и префикса **кое** (**кто-то, кто-либо, кто-нибудь; кое-кто**) с дефисом больше ничем не оправдано; и наоборот: нерегулярные постфиксы — в том числе нерегулярный постфикс **-те** (**идёмте**) — необходимо отделять дефисом.